

Martin Buber a jeho chasidismus

Martin Buber and His Hasidism

Matyáš Lednický, FF UK, Ústav filosofie a religionistiky
e-mail: matyas.lednický3@seznam.cz

Chasidismus v Buberově podání

Filosof a spisovatel Martin Buber, jeden z velkých židovských myslitelů dvacátého století, se nejvíce proslavil pravděpodobně svou dialogickou existencialistickou filosofií, jak ji formuloval především v knize *Já a Ty* (*Ich und Du*, 1923). Názory, které v ní formuloval, v určitém smyslu prostupují celým jeho dílem, ovšem jak sám několikrát zmínil, jeho celoživotním posláním bylo přiblížit světu chasidismus. Buber se s tímto lidovým mystickým hnutím poprvé setkal již v dětství a velmi ho oslovilo. Jeho nejslavnějším dílem s chasidskou tematikou je pravděpodobně sborník *Chasidská vyprávění* (*Die Erzählungen der Chassidim*, 1949), jež je však jen jedním z mnoha. Výběrem zmiňme např. jednu z jeho raných prací s názvem *Legenda o Baal Šemovi* (*Die Legende des Baalschem*, 1908) – životopis legendárního zakladatele chasidismu Jisraela ben Eliezera, zvaného Baal Šem Tov („Pán dobrého jména“) (Scholem, 2017: 453) nebo jeho úplně první dílo o chasidech *Příběhy rabiho Nachmana* (*Die Geschichten des Rabbi Nachman*, 1906). Tato esej vychází především ze sborníku Buberových děl *Úvahy o chasidismu*, který sestavil, opatřil poznámkami a doplnil o několik podnětných úvah a informací v krátkém textu *Martin Buber a chasidismus* Pavel Hošek. Sborník se kromě Hoškova textu skládá ze třech kratších Buberových zamyšlení nazvaných *Cesta člověka podle chasidského učení* (*Der Weg des Menschen nach der chassidischen Lehre*, 1947), *Chasidismus a západní člověk* (*Der Chassidismus und der abendländische Mensch*, 1956) a *Několik dalších poznámek k popisu chasidismu* (*Noch einiges zur Darstellung des Chassidismus*, 1963). Kniha podle mého názoru představuje poměrně ucelený nástin Buberova specifického pojetí tohoto hnutí. Eсей se tedy pokusí představit Buberovo uchopení chasidismu, včetně jeho myšlenek o přínosu chasidismu pro západního člověka. Jedná se o velmi specifické uchopení chasidské náboženské tradice, které vykrytalizovalo během let bádání. To však nebylo zdaleka všemi přijato, a proto se esej pokusí na základě kritiky ze strany jiného židovského intelektuála a badatele v židovské mystice Gershoma Scholema ukázat odlišnost přístupu¹ vycházejícího z více normativní pozice a podtrhnout specifčnost přístupu Buberova.

Jak již bylo řečeno, Buber se s chasidismem poprvé setkal v dětství. Ačkoliv se narodil ve Vídni, dětství a dospívání prožil ve Lvově u prarodičů (kteří na něj ostatně měli velký náboženský vliv). Během těchto dětských let trávil prázdniny s otcem na jeho statku v karpatské Bukovině, kde došlo k jeho prvnímu setkání

¹ Ten byl židovskou intelektuální komunitou přijat o poznání lépe.

s chasidismem (ten však byl tou dobou již na ústupu a éra jeho rozmachu byla dávno pryč). Po studiích se nejprve zajímal o renesanční křesťanskou mystiku, ale zanedlouho se jeho zájem přesunul k mystice židovské, a to především k chasidismu. Právě z této doby pochází jeho již zmíněné spisy *Příběhy rabiho Nachmana* a *Legenda o Baal Šemovi* spolu s prací *Extatická vyznání*² (*Ekstatische Konfessionen*, 1909). Souběžně začíná pracovat také na své filosofii. K té náleží jeho další spis *Daniel: Rozhovory o uskutečnění* (*Daniel: Gespräche von der Verwirklichung*, 1913), který také započal jeho bádání o podstatě a poselství židovské tradice s cílem předat je západní společnosti (Hošek, 2015: 91–99). Tuto podstatu pro něj představuje právě chasidismus. Snaha tlumočit své poznatky Buberu mimo jiné vedla také k hledání a vytvoření syntézy pro něj klíčových podnětů západní filosofie a jeho osobité interpretace chasidismu jako podstaty židovské tradice.

Cesta člověka podle chasidského učení

Ústředním pramenem v bádání o chasidismu byla pro Buberu krátká lidová vyprávění, předávaná ústní tradicí, která považuje za zvláštní slovesný útvar jím nazvaný „legendická anekdota“ (2015: 54). Buber na ně nahlíží jako na nositele skutečné podstaty a poselství chasidismu. Je si velmi dobře vědom mystických počátků, z kterých chasidismus vychází (luriánská kabala), a také si je vědom teologických konceptů vytvořených chasidskými mysliteli (2015: 64). Rozhodujícím pro něj však je osobní poselství pro jednotlivce (často i nevzdělaného). V cyklu přednášek, které česky vyšly pod jménem *Cesta člověka podle chasidského učení* (2015: 7–49), představuje své chápání správné duchovní cesty každého chasida. Rozděluje ji na šest momentů:

1. *Kde jsi?* – počátek duchovní cesty. Tento moment začíná ve chvíli, kdy si člověk položí otázku, kam v životě došel, jaké bylo jeho dosavadní konání, co koná a zda je to v rámci Božího záměru. Buber tento moment ilustruje v legendické anekdotě, kde se vězeňský dozorce ptá (posměšně, neboť myslí, že jde o rozpor v učení) uvězněného rabiho Šneura na to, co Bůh myslí, když se v ráji ptá Adama: „Kde jsi?“, načež mu rabi odvěti výše uvedeným vysvětlením (Buber, 2015: 12).
2. *Zvláštní cesta* – každý má specifický osobní způsob naplňování Božího záměru. Cesta každého člověka je speciální a nezaměnitelná, člověk se tedy nemá snažit napodobovat cesty cizí. Zde vyjádření opět nacházíme v legendické anekdotě, kde slepý rabi Bunam říká, že by nechtěl měnit s praotcem Abrahamem. „Co by Bůh měl z toho, kdyby praotec Abraham byl jako slepý Bunam a slepý Bunam jako Abraham?“ ptá se (Buber, 2015: 18). Další vyjádření nacházíme ve výroku takzvaného „Jasnovidce“ z Lublinu:³ „Bůh nepraví: toto je cesta ke mně a to není, ale říká: Vše, co činíš, může být cestou ke mně, pokud to děláš tak, že to ke mně vede.“ (Buber, 2015: 19).

² Kniha česky nevyšla, překlad zde uvedený je pouze doslovný.

³ Rav Jisachar Dov (Ber) Baron (1765–1843), zakladatel chasidské dynastie z Radošic v Polsku (Buber, 2015: 16).

3. *Rozhodnost* – nutnost být rozmyšlen k činu celým svým já, nepochybovat v průběhu. V tomto případě nachází Buber oporu v Baal Šemově údajném výkladu biblického verše: „Vše, co shledáš, aby učinila tvá ruka, čiň svou silou!“ (Kaz 9,10). Baal Šem jej údajně vykládal tak, že vše, co člověk dělá, musí vykonávat všemi údy, tj. celou bytostí (Buber, 2015: 28).
4. *Začít u sebe* – problém při hádce a neshodě má člověk vždy především hledat sám u sebe, nikdy ne u jiného. Problematiku tentokrát ilustruje další Baal Šemův výrok: „Je myšlenka, slovo a čin. Myšlenka odpovídá manželce, slovo dětem, konání čeledi. Kdo si tyto tři věci v sobě uspořádá, tomu se vše v dobré obrátí.“ (Buber, 2015: 30). Doplňme jej ještě částí výroku rabiho Bunama: „Až člověk najde mír v sobě samém, může ho začít hledat ve světě.“ (Buber, 2015: 33).
5. *Neobírat se sebou* – člověk nesjednocuje svou bytost kvůli sobě, jde hlavně o to, aby byl schopen naplňovat Boží záměr ve světě. Lítost nad sejitím z cesty je užitečná, ale člověk se nemá přespříliš zaobírat sám sebou. Zde přihlédneme k části výroku gerského rabiho Jicchaka, který nám Buber představuje: „Co vlastně chceš? Míchej ten hnůj sem nebo tam, přesto zůstane hnojem. Zhřešil, nezhrěšil, co z toho mají v nebi? Za tu dobu, co o tom hloubám, mohu přece navlékat perly nebi pro radost.“ (2015: 37).
6. *Tam, kde člověk je* – člověk se má naučit žít v souladu se svým okolím. Pobyt tady na světě ve svém prostředí je stejně důležitý, jako pobyt na onom světě. Zde Buber používá další legendickou anekdotu, tentokrát velmi slavnou. Jedná se o vyprávění o Ajzikovi z Krakova, synu Jeklovu, který má sen, že pod Karlovým mostem v Praze nalezne poklad. Jede tedy do Prahy a v noci jde hledat. Vidí ho tam stráž a ptá se, co tu dělá. Ajzik poví o svém snu a strážce se mu směje, že kdyby také takto slepě poslouchal sny, tak jede k jistému Ajzikovi do Krakova a pod jeho pecí by hledal poklad. Ajzik se vrací a doma pod pecí poklad skutečně nalézá (Buber, 2015: 41).

Jádro Buberova pojetí

Pokud se tedy zaměříme na ústřední body Buberova chápání chasidského učení, tak jak vycházejí z výše popsané duchovní cesty, najdeme především zaměření na lidství a všední svět. Chasidismus, jak již bylo zmíněno, vychází z luriánské kabaly a jeho mystické (ačkoliv zde se jedná spíše o gnosticismus) učení je velmi podobné. Spočívá v uvolňování „jisker světla“ uvězněných v hmotě. Je, jak zmiňuje Gershom Scholem ve svém díle *Hlavní proudy židovské mystiky*, specifický především svou paradoxní popularizací⁴ mystiky (Scholem, 2017: 474). Zrodil se v rurálních oblastech s velmi nízkou životní úrovní, kde byla samozřejmě také mizivá úroveň gramotnosti, a přesto se tam kabalistické učení (do té doby výlučné pro menší intelektuální rabínské okruhy) rozšířilo mezi prostý lid. To logicky znamenalo také mírný hermeneutický posun, co se mystických termínů týče, důraz na mystiku však rozhodně nevymizel. Stejně tak gnostické učení o uvolňování jisker světla podle Scholema v povědomí lidí zůstalo, odráželo se však spíše ve způsobu života než

⁴ Pro českého čtenáře může být zajímavé, že za prvního popularizátora kabaly a jejího jazyka Scholem považuje rabiho Jehudu Liva ben Becalela z Prahy (kol. 1520–1609), známějšího jako pražský rabi Löw (2017: 469).

v mystickém bádání. Zásadní důležitost navíc chasidismus přisuzoval postavám charismatických cadiků – často v podstatě neomezených vládců jednotlivých komunit, jejichž autorita nepocházela z jejich vzdělanosti a tradičních rabínských znalostí, ale především ze síly osobnosti. Tento fakt si můžeme představit na příkladu dalšího výroku jistého cadika: „Nešel jsem k Magidovi z Meziříče, abych se od něho učil Tóře, ale abych ho viděl, jak si zavazuje tkaničky bot.“ (Scholem, 2017: 475). Tyto osobnosti podle Scholema byly výjimečné především tím, že dokázaly žít mezi lidmi, být dokonce středem lidského společenství, a přece být samy s Bohem (2017: 474). Výše popsané znaky popisuje Martin Buber slovy: „Chasidismus představuje kabal, která se proměnila v étos.“⁵ (cit. dle Scholem, 2017: 472).

Jak to popisuje v úvaze *Chasidismus a západní člověk* (2015: 49–73), Buber z této charakteristiky vyvozuje poměrně odvážné, ale pro něj nijak překvapivé tvrzení: Chasidismus ruší dichotomii posvátného a profánního. Svým mystickým zaměřením na vnitřní hledání Boha, spolu s gnostickým učením o uvolňování jisker světla z hmoty doplněnými o jeho zaměření na lidství a všední svět je sféra posvátna vpuštěna do každodenních činností a do všedního lidského světa. Naplňovat Boží záměr je možno téměř jakoukoliv činností, pokud je v souladu se správnou cestou chasidského učení. Pro vyjádření této souvislosti Buber nachází další výrok, tentokrát z úst rabiho Mendela z Kocku: „Bůh přebývá tam, kam ho člověk pustí.“ (2015: 47). V této Buberově úvaze však jde především o to, jaký může být přínos chasidismu pro moderní západní společnost jeho doby. Krize moderní západní společnosti podle něj spočívá v nedostatku skutečných hodnot, posvátno se změnilo na „duchovno“, které sice společnost uznává, ale odmítá mu přiznat jakýkoliv skutečný význam pro náš osobní život. Je schopna si pouze užívat, ne přiznat si odpovědnost za naše činy (částečně zde Buber navazuje na kritiku, kterou uvádí v díle *Já a Ty*). Chasidismus oproti tomu „staví prostou pravdu, že nepřítomnost spásy našeho světa je založena na jeho odporu vůči vstupu posvátna do našeho života.“ (Buber, 2015: 69).

Polemika s G. Scholemem

Pojetí chasidismu Martina Bubera je bezpochyby velmi svérázné a jako takové si našlo mnoho příznivců i odpůrců. Křesťanská a sekulární společnost Bubera přijala o poznání lépe než společnost židovská. To se rozhodně dá říci i o Buberově pojetí chasidismu, které bylo ze strany židovských intelektuálů hojně kritizováno. Jeho pravděpodobně nejvýznamnějším kritikem byl již několikrát zmíněný Gershom Scholem. Ve slavné kritice Buberova pojetí chasidismu, vytištěné na stránkách časopisu *Commentary* v roce 1961 s názvem *Martin Buber's Hasidism*, vytýká několik stěžejních problémů Buberovy teorie.

Především nesouhlasí s Buberovým zaměřením na chasidská vyprávění jakožto na nositele skutečného poslání chasidismu. Podle Scholema Buber tímto opomíná teologické spisy chasidských učenců, čímž přichází o prameny, které někdy odporují závěrům vyvozeným pouze z lidových vyprávění. Lidová vyprávění podle

⁵ Buber tuto tezi předložil již ve svém nejrannějším díle o chasidismu *Die Geschichten des Rabbi Nachman* (1906), které česky vyšlo pod názvem *Příběhy rabiho Nachmana* (2018).

Scholema nejsou zdaleka tak validními prameny pro bádání jako teologické spisy, neboť jsou předávána ústní tradicí a často sepsána až desetiletí po svém vzniku, což způsobuje zkreslení a nepřesnosti. Mystickou nauku obsaženou ve spisech Buber podle Scholema dobře zná, a přesto ji ignoruje, což výrazně ubírá na věrohodnosti jeho závěrů. Avšak ani závěry, které Buber vyvozuje ze samotných vyprávění, podle Scholema neobstojí. Nejen že nemohou sloužit jako samostatné prameny, protože jsou nepřesné, zároveň i závěry vyvozené pouze z nich (nedoplňené o poznatky z teologických spisů) nejsou kompletní a nemohou sloužit jako podklad pro relevantní teorii.

Dalším problémem (a pravděpodobně i nejzásadnějším), na který Scholem poukazuje, je otázka, nakolik Buber myšlenky skutečně nachází v chasidských vyprávěních a nakolik je hledá sám v sobě. Zde je nutno poznamenat, že Buberova filosofie je syntézou evropské filosofické tradice a jím nalezené chasidské etiky, je proto otázkou, do jaké míry mohla tato jeho filosofie naopak ovlivnit myšlenky, které údajně nachází ve vyprávěních. Pro ilustraci se Scholem například ptá, zda kromě Buberova vnímají překročení dichotomie posvátného a profánního i samotní *chasidim*.

Posledním bodem Scholemovy kritiky je potom Buberova přílišná glorifikace chasidského hnutí, především postav *cadiků*. *Cadikim* byli často nadaní takovým mystickým charismatem, že pozice, kterou měli mezi obyčejnými lidmi, místy silně připomínala pozici mesianistických vůdců, jakým byl například Šabtaj Cvi. Chasidismus v některých aspektech (právě mesianistické sklony, ale i nevázanost a magické praktiky) často hraničil s herezí a tuto stránku Buber podle Scholema opět ignoruje. Celkově Scholem ovšem Buberovi v žádném případě neupírá zásluhy na bádání o chasidismu a jeho přiblížení světu, odmítá však jeho svéráznou interpretaci, která je podle něj prostě příliš svázaná s Buberovým osobním životním a náboženským postojem (Scholem, 1961).

Buber reaguje (dle mého názoru poměrně úspěšně) v textu *Několik dalších poznámek k popisu chasidismu*⁶ (2015: 73–89). Vyjadřuje v něm uznání religionistické badatelské práci Scholema a jemu podobných, avšak tvrdí, že jeho pozice je jiná. Jeho uchopení chasidismu vychází podle něj z vůle pomoci lidem vlastní doby překonat duchovní krizi. Jeho posláním tedy není podrobně religionisticky analyzovat mystické poselství tohoto východoevropského židovského hnutí, nýbrž vystihnout podstatu učení, které by mohlo sloužit jako zrcadlo doby. Tvrdí, že lidová vyprávění (čili legendické anekdoty) jsou pro tento úkol ideální, neboť právě ta vyjadřují smýšlení a životní nastavení lidí mnohem lépe než teologické spisy. Právě to, že jsou předávána ústní tradicí a sepsána až později, je činí nositeli skutečných hodnot, nejen normativních nebo intelektuálních úvah, ať jsou jakkoliv cenné (Buber, 2015: 75–87).

⁶ Viz též Buber *Zur Darstellung des Chassidismus* (1963c). Anglický překlad obou Buberových textů *Zur Darstellung des Chassidismus* (1963c) a *Noch einiges zur Darstellung des Chassidismus* (1963b) vyšel ještě téhož roku souborně v časopise *Commentary* pod názvem *Interpreting Hasidism* (1963a).

Závěr

Je nutno zmínit, že tato polemika dvou velkých židovských myslitelů (na jejímž pozadí vidíme zjevný rozdíl mezi nábožensky a religionisticky angažovaným bádáním) otevírá zajímavou metodologickou problematiku. Zjevuje se nám tu otázka přínosnosti zkoumání lidových vyprávěních a lidového náboženství pro porozumění dané náboženské tradici oproti přínosnosti zkoumání normativního kanonického náboženství neseného tradičními texty a teologií. Ačkoliv Scholem jako zastánce normativního pojetí zpochybňuje čistotu lidových vyprávěních, Buberova argumentace autenticitou ústní tradice jakožto nositelky skutečného posláni je velmi zajímavá, a dále podtrhuje avizovaný rozdíl v přístupu obou badatelů. Buber se ve své odpovědi totiž dle mého názoru nestaví do pozice Scholemova názorového oponenta, nýbrž tvrdí, že stojí v pozici jiné a snaží se o něco jiného, což způsobuje, že Buber a Scholem představují (ostatně jak již bylo naznačeno) spíše odlišné směry bádání než odlišné názory. Pokud totiž Buber skutečně neusiluje o důsledný hermeneutický výklad mystického učení tak jako Scholem a jde mu spíše o vyjádření životního postoje⁷, pak jsou Scholemovy argumenty (jakkoliv podstatné a legitimní) v podstatě irelevantní. V Buberově případě se totiž jedná spíše o filosoficko-náboženský postoj, který není o nic méně validní než kterýkoliv jiný. Krátkou poznámkou nakonec by snad mohlo být, že chasidská současnost, přinejmenším ta vyjádřená hnutím Chabad⁸, by svou oslavou života spojenou s otevřeností světu mohla dát Martinu Buberovi za pravdu.

Seznam použité literatury

- Buber, M. (1906). *Die Geschichten des Rabbi Nachman*. Frankfurt am Main: Rütten & Loening.
- Buber, M. (1913). *Daniel: Gespräche von der Verwirklichung*. Leipzig: Insel.
- Buber, M. (1932). *Die Legende des Baalschem*. Berlin: Schocken.
- Buber, M. (1949). *Die Erzählungen der Chassidim*. Zürich: Manesse-Verlag.
- Buber, M. (1956). Der Chassidismus und der abendländische Mensch. *Merkur*, 10(104), 933–943.
- Buber, M. (1963a). Interpreting Hasidism. *Commentary*, 36(3), 218–225.
- Buber, M. (1963b). Noch einiges zur Darstellung des Chassidismus. In M. Buber. *Werke III, (pp. 990–998)*, München: Kösel.
- Buber, M. (1963c). Zur Darstellung des Chassidismus. *Merkur*, 17(180), 137–146.
- Buber, M. (1990). *Chasidská vyprávění*. Praha: Kalich.
- Buber, M. (2001). *Der Weg des Menschen: nach der chassidischen Lehre*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Buber, M. (2013). *Ekstatische Konfessionen*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Buber, M. (2015). *Úvahy o chasidismu*. Praha: Vyšehrad.
- Buber, M. (2016). *Já a ty*. Praha: Portál.
- Buber, M. (2018). *Příběhy rabiho Nachmana*. Praha: Malvern.

⁷ Což mu bylo zejména vytýkáno židovskou intelektuální komunitou, protože byl nařknut, že chasidismus svévolně interpretuje. To mu ostatně, jak jsme viděli, vytýká i Scholem.

⁸ Intelektuální proud chasidismu založený rabim Šneurem Zalmanem z Ljady, který si získal velkou popularitu v druhé polovině 20. století díky postavě Menachema Mendela Schneersona, známého také prostě jako Rebe, nebo Rebe Lubavič.

-
- Davidowicz, K. S. (1995). *Gershom Scholem und Martin Buber: Die Geschichte eines Mißverständnisses*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Grözinger, K. E. (1993). The Buber-Scholem Controversy about Hasidic Tale and Hasidism: Is there a Solution? In P. Schäfer & J. Dan (Eds.), *Gershom Scholem's „Major Trends in Jewish Mysticism“ 50 Years After: Proceedings of the Sixth International Conference on the History of Jewish Mysticism* (pp. 327–336). Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Hošek, P. (2015). Martin Buber a chasidismus. In M. Buber, *Úvahy o chasidismu* (s. 89–108). Praha: Vyšehrad.
- Kepnes, S. D. (1987). A Hermeneutic Approach to the Buber-Scholem Controversy. *Journal of Jewish Studies*, 38, 81–98.
- Koren, I. (2010). *Mystery of the Earth: Mysticism and Hasidism in the Thought of Martin Buber*. Leiden: Brill.
- Levenson, J. D. (1991). The Hermeneutical Defense of Buber's Ḥasidism: A Critique and Counterstatement. *Modern Judaism*, 11(3), 297–320.
- Scholem, G. (1961). Martin Buber's Hasidism: A Critique. *Commentary*, 22(4), 304–316.
- Scholem, G. (2017). *Hlavní proudy židovské mystiky*. Praha: Argo.